

ULUSLARARASI EMEK GÖÇÜ "Almanya'ya Türk Emek Göçü"

Av.Hakan YILDIRIMOĞLU
Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.
Endüstri İlişkileri Müdür Yard.

Giriş:

Türkiye'den Almanya'ya 1950'li yıllardan itibaren yoğun olarak başlayan göç akınının esası ekonomik sorunlardan kaynaklanmaktadır. Göç eden yurttaşlarımızın ilk düşünceleri, belli bir süre bu ülkelerde çalışıp para biriktirmek ve bu suretle kendi ülkesinde geleceğini güvence altına alacak yatırımlar yapabilmektir. Gurbetçilerimiz göçün ilk yıllarında arsa, ev, bağ, bahçe, tarla, traktör, biçerdöver gibi yatırımlara yöneldiler. Almanya'daki yaşantılarına geçici gözüyle bakan göçmen işçiler sosyal yaşamlarını kısıtlayarak ve şartları zorlayarak daha çok birikim yapmaya çalıştılar. Büyük bir kesim yerleşme düşüncesinde olmadığı için ailesini getirmemiş ve bekar olarak yaşamayı tercih etmiştir.

Ancak, zaman içinde göçmen işçilerin yaşam tarzında meydana gelen ekonomik, sosyal ve kültürel değişiklikler onları "konuk işçilikten – ulus ötesi yurttaşlığa"¹ taşımıştır. Türkiye'de yaşanan ekonomik sıkıntılardan dolayı Almanya'da birikim yapıp belirli bir süre sonra geri dönmeyi düşünen yurttaşlarımız, Alman toplumunun bir parçası haline gelmiştir. Bununla da yetinmeyen göçmen işçilerimiz yaptıkları yatırımlarla Almanya'da "işveren" konumuna gelmişler ve gerek Alman ekonomisine ve gerekse Türk Ekonomisine önemli katkıda bulunmuşlardır. Bu çalışmada, Almanya'ya Türk emek göçünün sözkonusu gelişimi ve göçmen işçilerimizin katettiği aşama incelenecektir.

¹ Unat, Nermin Abadan, **Bitmeyen Göç**, Bilgi, 2002

I. Uluslararası Göç Hareketleri

"Yurtdışı işçi akımı", "işçi göçü", "beyin göçü" gibi değişik şekillerde ifade edilen ülke dışı istihdam, bir ülke işgücünün belirli bir kısmının çalışmak amacıyla ülkeleri dışına çıkmasını ve orada istihdam edilmelerini ifade etmektedir.² Ülke dışı istihdam, işgücünü dışarıya gönderen ülke yönünden olumlu ve olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Yurtdışında istihdam edilmek üzere işçi gönderen ülke, içeride işsizliğin azalması, giden işçilerin her türlü ek maliyetinden kurtulma ve onların ülkeye getirebilecekleri döviz fazlalığı gibi avantajlarla karşı karşıya iken, ülke içinde bağımlılık oranının artması, kalifiye işçinin yurtdışına kaçması, giden işçilerin hem gittikleri yerde, hem de ileride geri döndükleri zaman ciddi sosyal uyumsuzluklar yaşamaları gibi dezavantajlarla da karşı karşıya kalmaktadır.

İnsanların kendi doğup büyüdüğü yerleri terk edip, yeni ülkelere göç etmesi kolay değildir. İnsanların, kendi ülkeleri içinde bile bu harekete tereddüt ile bakarken bir diğer ülkeye gitme hususunda cesaretli olmaları beklenemez. Buna rağmen asırlar boyunca diğer ülkelere hatta kıta aşırı yerlere doğru göçler vuku bulmuş ve bu gidilen topraklar yeni vatan olarak benimsenmiş ve oralara yerleşmiştir.³

A) Emek Göçü

Emeğin, sosyal ve ekonomik nedenlerden dolayı dış göç veya iç göç yoluyla yer değiştirmesi emek göçü olarak nitelendirilmektedir. Günümüzde dünya nüfusunun önemli bir kısmı yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Bundan dolayı insanlar doğdukları ve yaşadıkları yerlerden göç etmektedirler. Yaşamak için ya da daha iyi şartlar altında yaşamak için göç eden insanlar, göç ettikleri ülkelerde çeşitli sıkıntılarla karşılaşmaktadırlar. Sanayileşmiş Batı Avrupa ülkelerine göç eden ve göç ettikleri ülkelerde hem göçmen hem de etnik azınlık durumunda olan insanlar bulunmaktadır.

Ekonomik olarak gelişmiş toplumlarda işverenler vasıfsız işgücü aradıkları zaman, bu işin karşılığında yüksek ücret saptayamazlar. Yerli işçiler ise ücretlerin yüksek tutulmasını isteyecek ve sendikalar vasıtasıyla baskı yapacaklarından, işveren için dışarıdan düşük ücretle çalışmaya razı olacak işgücü ithal etmek bir çözüm olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca yerli işçiler mesleki hiyerarşi bakımından da daha üst basamaklara tırmanmak istemektedirler. Yerli işçinin yükselme

² Küçükcalay, Abdullah Mesud, "Planlı Dönemde Yurtdışı İşgücü İstihdamı ve Türkiye Ekonomisine Etkileri", DTM Dergisi, 1998

³ Kurtuluş, Berrak, **Amerika Birleşik Devletleri'ne Türk Beyin Göçü**, Alfa, 1999

Kamu-İş; C:8, S: 1/2005

talebini karşılayabilmek için, en alt basamakta statü ve itibar kaygısı bulunmayan sadece para biriktirmek isteyen bir işgücü bulundurmamak bu sorunu kısmen de olsa çözmektedir.

Türkiye’de emek göçü yoğun olarak 1960’lı yıllarda Almanya başta olmak üzere Avrupa ülkelerine işçi gönderilmesiyle başlamıştır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı kayıtlarına göre bugün Türkiye’nin 3.520.040 vatandaşı yurtdışında 37 ülkeye yerleşmiş bulunmaktadır. Bunlardan 1.180.550 adedi ise bilfiil çalışmaktadır.

(Tablo-1)
ÜLKELERE GÖRE VATANDAŞ, İŞÇİ VE İŞSİZ SAYILARI

ÜLKE ADI	VATANDAŞ	İŞÇİ	İŞSİZ	VATANDAŞL.	GENEL
	SAYISI	SAYISI	SAYISI	İŞSİZLİK%	İŞSİZLİK%
A) BATI AVRUPA					
F. Almanya	2.053.600	732.189	161.541	23.30	9,6
Fransa	311.356	76.122	32.623	30.00	9,2
Hollanda*	299.909	51.000	17.000	28	4,1
Avusturya	134.229	57.098	6.874	Eki.75	6,54
Belçika	70.701	25.874	9.936	38	10
İsveç	38.844	5.800	1.700	22,5	4
İngiltere	79.000	44.000	-	11,5	3,6
Danimarka	35.232	15.596	3.449	22,4	5,7
İtalya	10.000				10,5
Finlandiya	3325				15,9
İspanya	1000				23,3
Lüksemburg	210	60			2,3
İsviçre	79.476	33.764	3.021	8,1	1,9
Norveç	10.000	6.000			4,5
Liechtenstein	809	339	49	7,8	4
TOPLAM	3.127.691	1.047.842	236.193		
B) TÜRK CUMHURİYETLERİ					
Azerbaycan	5000	2000			
Türkmenistan	5.000	-			

Kamu-İş; C:8, S: 1/2005

Özbekistan	3.700	1.881			
Kazakistan	7.000				
Kırgızistan	2.050	1.500			
Tacikistan	300				
TOPLAM	23.050	5.381			
C) ORTA DOĞU VE K.AFRİKA					
S. Arabistan	100.000	95.000			
Libya	2.650	2.130			
Kuveyt	3.000	2.750			
Ürdün	1.130	200			
Katar	400	400			
TOPLAM	107.180	100.480			
D) DİĞER ÜLKELER					
Rusya Federasyonu	30.000	10.514			
Beyaz Rusya	70	4			
Gürcistan	1.200	500			
Ukrayna	800	350			
Moldova	200				
İsrail	10.000				
Japonya	1.729	1.729			
ABD	130.000				5,4
Kanada	35.000				9,8
Avustralya	52.620	13.500	2.278	20	6,6
Güney Afrika	500	250			
TOPLAM	262.119	26.847	2.278		
GENEL TOPLAM	3.520.040	1.180.550	238.471		

Kaynak: T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

B) Beyin Göçü

Beyin göçü; iyi eğitim görmüş, kalifiye, nitelikli, seçkin, uzman ve yetenekli işgücünün yetiştiği az gelişmiş veya gelişmekte olan bir ülkeden daha gelişmiş bir

ülkeye en verimli olduğu dönemde çalışmak veya araştırma yapmak için göç etmesi olarak tanımlanabilir. Kit ve sınırlı kaynakları ile yetiştirilen vasıflı işgücünü kaybeden az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin beyin göçü nedeni ile gelişmeleri yavaşlamakta, diğer taraftan, gelişmiş ülkelerin yetişmiş beyinlere daha yüksek ücret ve daha iyi olanaklar sağlaması ile gelişmeleri daha da hızlanmaktadır. Bu itibarla, beyin göçünün ülkeler arasındaki gelişmişlik farkının daha da artmasına neden olduğunu söylemek yerinde olur.⁴

Beyin göçü 1960'lı yıllarda başlamış olup, önce doktorlar, mühendisler ve sonra bilim adamları arasında yaygınlaşmıştır. Beyin göçü iç ve dış beyin göçü olarak ikiye ayrılabilir. Ülke içindeki beyin göçüne iç ve ülke dışına olan beyin göçüne ise dış beyin göçü adı verilir. Ülkemizde iç beyin göçü çoğunlukla devlet sektöründen özel sektöre olmaktadır. Örneğin Devlet Üniversitelerinden Vakıf Üniversitelerine Öğretim Üyesi erozyonu veya devlet dairelerinde yetişen elemanların özel sektöre geçişi iç beyin göçü olarak adlandırılabilir. İç beyin göçünün ülke açısından pek fazla zararı yoktur. Dış beyin göçü ise iyi yetişmiş yetenekli işgücünün gelişmiş ülkelere akışı şeklinde algılanabilir ve ülkeye zararı çok büyüktür.

Türkiye beyin göçü en fazla olan 34 ülke içinde 24. sırada yer almakta olup, maalesef ülkemiz iyi eğitim gören yüz kişiden 59'unu elinden kaybetmektedir. Beyin göçü dünyada da önemli bir sorundur. Beyin göçünün fazla verildiği ülkeler arasında Hindistan, Pakistan, Birleşik Devletler Topluluğu, Çin, Filipinler, Cezayir, Fas, Tunus, İran, Mısır, Nijerya, Türkî Cumhuriyetler vs. de vardır. Önemli ölçüde beyin göçü alan ülkeler arasında ise ABD, Kanada, Avustralya, G. Afrika, Almanya, Fransa gibi ülkeler vardır.

Gelişmiş ülkeler arasında bile beyin göçü söz konusu olmaktadır. Örneğin Kanada ve İngiltere'den ABD'ye beyin göçü söz konusudur. Kanadalılar daha iyi iş olanakları, yüksek ücret ve daha düşük vergi nedeniyle ABD'de çalışmayı tercih etmektedirler. Kanada'dan dışarıya olan beyin göçü kadar da Kanada kendisi dışarıdan beyin göçü aldığından gidenler ve gelenler birbirini dengelemektedir. Çoğunlukla gelenler daha fazla olmaktadır. Ülkemizde aynı dengeden bahsetmek maalesef mümkün değildir. Zira, Türkiye Hitler döneminde Yahudi bilim adamlarına kucak açmış ve son on yıldır özellikle Sovyetler Birliğinin dağılması ile birlikte Türki Cumhuriyetlerden bir miktar beyin göçü almış olsa da bunu iyi değerlendirdiğini söylemek doğru olamayacaktır.⁵

⁴ Kurtuluş, Berrak, a.g.e.

⁵ Faist, Thomas, **Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar**, Bağlam, 2003

II. Almanya'ya Türk Emek Göçü

Batı Avrupa'da yavaş gelişen nüfus ve işgücü ile hızla gelişen endüstrileşme arasındaki oransızlık emek ile sermaye arasında bir dengesizliğe yol açmıştır. Yatırımlarda emek tasarruf eden, sermaye yoğun teknolojilerin kullanılmasına rağmen, bu ülkeler kendi içlerinde endüstriyel üretimin devamı yönünden kronik bir şekilde sürüp gidecek emek talebi açıklarıyla karşılaşmışlardır. Bu şartlar altında ya kapitali yabancı sermaye halinde ülke dışı bölgelere yatırmak veya yurtdışından yabancı işgücü temin etmek alternatifleri ortaya çıkmıştır. Batı Avrupa ülkelerinin çalışabilir nüfusa ihtiyaç hissetmesi sonucunda, Türkiye ilk kez emek ihraç etmek durumu ile karşı karşıya kalmış, bu durumun yeni sorunlar doğurma ihtimaline rağmen yine de Türkiye Batı'nın gelişmiş ülkelerinin yanında yer almıştır. Zira, Türkiye'nin işçi göçünü güdüleyen etkenler arasında gelir dağılımındaki eşitsizlik, yoksulluk ve batı kültürünün üstünlüğü fikri gibi önemli bazı hususlar bulunmaktadır. Türkiye'den işçi göçü ile ilgili ilk anlaşma Türk Dışişleri Bakanlığı ile Schleswig-Holstein Çalışma Bakanlığı arasında 1957'de yapılmıştır. Bu anlaşma sonucunda Nisan 1957'de 12 zanaatkar aileleriyle birlikte Kiel'e gitti. 1960'ların başı planlı iktisadi kalkınmanın başladığı yıllardı. DPT'nin kurulması ve kalkınma planlarının başlamasıyla birlikte, Türkiye'den işgücü göçü de devletin koordine ettiği bir eylem haline geldi ve böylelikle de beş yıllık planlar için bir rol kazandı. Devletin çeşitli Kuzey ve Batı Avrupa ülkeleriyle ikili anlaşmalar imzalayarak bu konuya el atması Türkiye'den dışarıya ani bir göç akınına yol açtı. Türk devlet yetkilileri 1961'de F. Almanya, 1964'de Avusturya, Hollanda ve Belçika, 1967'de Fransa ve 1968'de Avustralya ile bu tür ikili anlaşmalar imzaladılar.⁶

İlk yıllarda işsizlik baskısı altında (1960'da %3.1 olan işsizlik oranı 1965'de %3.6, 1970'de %5.8, ve 1980'de %8.1 olmuştur) yurtdışına işçi göndermek, işçi arzında bir azalma meydana getirecek ve bu yoldan istihdam sorununun çözümüne katkıda bulunulacaktır diye düşünülmüştür. Fakat ne var ki 1973 yılındaki enerji krizinden sonra, Batı'ya işçi göçü gözle görülür bir şekilde azalmış, buna mukabil bozulan dış ekonomik ilişkilerden dolayı işçi dövizleri büyük bir önem kazanmaya başlamıştır. Her ne kadar daha sonraki yıllarda petrol üreten Arap ülkelerine kısmi de olsa bir işçi göçü ortaya çıkmışsa da, bu işçi göçü, Batı Avrupa emek piyasalarına gerçekleşen göçe oranla çok sınırlı kalmıştır.

1972 yılı sonuna kadar Türkiye'den yurtdışına giden işçi miktarı 655 bin kişi olmuş, 1973'de ise bunun 775 bin kişi olduğu tespit edilmiştir. T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının 2003 yılı verilerine göre yurtdışında bulunan Türk vatandaşları ve bunlar içindeki çalışan ve çalışmayan nüfusa ilişkin göstergeler

⁶ Küçükcalay, Abdullah Mesud, a.g.e.

Kamu-İş; C:8, S: 1/2005

Tablo 1’de gösterilmiştir. Yurt dışındaki Türk vatandaşlarının en çok bulunduğu ülke Almanya’dır ve Tablo 2’de görüldüğü üzere bu ülkedeki toplam yabancı sayısı içindeki Türk vatandaşlarının oranı %30’lar civarındadır.

(Tablo - 2)

1960 - 2000 YILLARI ARASINDA ALMANYA'DAKİ TÜRK VATANDAŞLARININ

SAYISAL GELİŞİMİ

YILLAR	Toplam Yabancı Sayısı	Toplam Türk Vatandaşı	Türklerin Oranı (%)	Yabancıların Toplam Nüfusa Oranı
1960	686.200	2.700	0,4	1,2
1970	2.976.497	469.200	15,8	4,9
1975	4.089.594	1.077.100	26,3	6,6
1980	4.453.308	1.462.400	32,8	7,2
1985	4.378.942	1.400.400	32,0	7,2
1990	5.342.532	1.694.649	31,7	8,4
1992	6.495.792	1.854.945	28,6	8,0
1994	6.990.510	1.965.577	28,1	8,6
1995	7.173.866	2.014.311	28,1	8,8
1996	7.314.046	2.049.060	28,0	8,9
1997	7.365.833	2.107.426	28,6	9,0
1998	7.319.593	2.110.223	28,8	8,9
1999	7.343.591	2.053.564	28,0	8,9
2000	7.296.817	1.998.536	27,4	8,9

Kaynak:
Federal Alman İstatistik Dairesi, Wiesbaden
Türkiye Araştırmalar Merkezi, Essen

1972’ye göre yurtdışına giden işçiler toplam işgücü fazlasını %40.8 oranında hafifletmiştir. Aynı yıla göre işçi döviz gelirleri-ihracat gelirleri oranı %99’a çıkmıştır. İşgücü göndermelerinin, yurtiçi işgücü fazlasına rağmen, giden işgücü içinde nitelikli işgücünün artması nedeniyle üretimde darboğazlar yaratması ve özellikle teknik insan gücü açıkları meydana getirmesi söz konusudur. 1971’de giden işçiler içinde nitelikli işçi oranının %35 dolayında olduğu tespit edilmiştir.

A) Türk Emek Göçünün Dönemleri

Almanya'ya giden ilk göçmenlerin çoğu, pek az sayıda güvenilir bilgiye sahipti. Buna karşın daha sonra göç eden kişiler henüz göç etmeden yurtdışındaki koşullar hakkında çok daha iyi bilgilere sahip olmuştur. İlk göçmenlere bakıldığında; kaydedilmiş kişilerin çoğunlukla 20 ile 40 yaş arasındaki erkekler olduğu görülür. En az ilkokul eğitimi almış bu kişiler Türkiye ortalaması ile karşılaştırıldığında yüksek mesleki vasıflara sahiptirler. Çoğu devlet memuru, mesela ilkokul öğretmeni olarak çalışmıştır. Bir kısmı ise vasıflı sanayi işçileri ve dükkan sahipleridir. Bazılarının da kendi işleri vardır.⁷ Bu kişiler ülkenin ekonomik olarak daha gelişmiş olan bölgelerinden gelmiştir.⁸ Bu dönemde şehir kökenli göçmenlerin oranı kırsal kökenlilerinkinden çok daha fazladır Şehirli göçmenlerin oranı %80'den fazlayken kırsal alanlardan gelen göçmenlerin oranı %17'dir. Bu ortamda göçmen ağırları ender olarak görülmüştür.

Kısa bir süre sonra, göçmen ağlarına dahil olma şansını arttıran kaçamak noktaları ortaya çıkmıştır. Alman hükümetinin rotasyon prensibini kaldırmasıyla işçiler Almanya'da bir yıldan fazla kalabilmiş, Alman işverenleri ve çalışma arkadaşlarıyla daha yakın bağlar kurabilmişlerdir. Ayrıca Alman işverenlerin artan talepleri karşısında Alman işgücü idaresi işçilerin direkt olarak Alman işverenler tarafından seçilmesine de izin vermiştir. Alman işverenler bunu Türk işçileri aracılığıyla gerçekleştirmişlerdir. Türkiye'deki seçici komiteler bu işçileri resmi listelerden seçmemişlerdir. Aksine; işçi seçimini -köylere yaptıkları seyahatlerde simsar, Alman şirketlerinde ise göçmen işçi seçimi yapan kişiler olarak davranan- öncü göçmenler yapmıştır. Bu öncü göçmenler Almanya'ya direkt olarak köylerden gelmişlerse veya daha önce köylerden Türkiye'deki büyük şehirlere göç etmiş kademeli göçmenlerse hemşehri bağlarını çoğu kez harekete geçirmişlerdir. Bu süreçler göçün başlamasından birkaç yıl sonra yani 1960'ların ortalarında akrabaların, köylülerin ve arkadaşların göçünü teşvik etmiştir. Bu şu anlama gelmektedir: Ülkelerini terk etmeden hemen önce mülakat yapılmış sözleşmeli işçilerin çoğu kademeli göçmenlerdir. Yani bu kişiler daha önce en az bir kere göç etmişlerdir ancak bu göç Türkiye içinde olmuştur.⁹

Kırsal bölge kökenli göçlerde, uluslararası göç kademeli göçün bir parçasını oluşturmuştur. Göç, önce taşradan büyük kentlere büyük kentlerden de yurt dışına olmuştur. Türkiye'de özellikle 1950'li yıllarda göç hareketi içsel düzlemde gerçekleşmiştir. Bu dönemde mevsimlik göçler hakimdir. Birçok göçmen

⁷ Unat, Nermin Abadan, a.g.e.

⁸ Faist, Thomas, a.g.e.

⁹ Krane, Ronald E., **Manpower Mobility Across Culturel Boundaries**, Brill 1975

köylerini terk etmiş, ekonomik durumlarını güçlendirdikten sonra aile üyelerini yanlarına almış ve hızla büyüyen şehirlere yerleşmişlerdir. Bazı kanıtlar yoğun mevsimlik göçün bu ilk aşamasından önce bir keşif aşamasının olduğunu göstermektedir. Kaşif göçmenler, diğer bir ifadeyle öncü göçmenler, kasabalara ve şehirlere yerleştikten sonra yeni gelenlere iş ve konut tedarik etmiş onların günlük gereksinimlerini karşılamalarına yardımcı olmuşlardır.¹⁰

B) Türk Emek Göçü Hareketinin Gelişimi

Türkiye'den gelen göçmenler Almanya'ya girerken ve yerleşirken dört ana metod kullanmışlardır: Hemşehri bağları, resmi kayıt, öncü göçmenlerin isimleri Alman işverenlere vermesi, yasal olmayan giriş ve statünün yasallaştırılması, aile birleşmeleri ve evlilik göçleri. Yapılan incelemeler, bu metodların tümünün de göç için önemli olduklarını göstermektedir. Türk toplumsal yapısının ve değer yargılarının bu metodların harekete geçirilmesinde etkili olduğu görülmüştür.

1) Hemşehri Bağları

Göçün ilk aşamalarında (1961-63) yoğunlukla göç eden şehirli göçmenler doğrudan göçmen kayıt bürolarına başvurabilmekteydiler. Buna karşın, göç akışına daha sonra katılan kırsal kökenli göçmenler çoğunlukla akrabalık bağlarına ve toplumsal bağlara bağlı kalmıştır. Bu önemli göçmen ağları, kırsal alanda gerçekleşen uluslararası göçlerde, "ex nihilo-yoktan var olma" olmamıştır. Aksine, bunlar mevcut köy ve komşuluk ağlarının-ki bu ağlar spesifik bağlara dayanmaktadır-bir devamı olarak görülmektedir. Bu ağların köylerde önemli işlevleri olmuştur. Bunlar; köylülerin toprağın işlenmesi ve toplumsal yükümlülükleri ile ilgili davranışlarını kontrol ederek işlem masraflarını azaltmıştır. Ayrıca evliliklerin gerçekleştirilmesinde de işlevsel olmuşlardır. Hemşehri bağlarında mevcut olan karşılıklılık ve dayanışma faktörleri zincirleme göçü desteklemiştir.¹¹

Hemşehrilik toplumsal ve sembolik bağlar ağını ifade etmektedir. Bu ağ toplumsal ve bölgesel bağlara dayanır. Hemşehrilik bağlarının kapsamı bu bağları kullanan insanlara göre değişmektedir. Bu kavram, kullanıma bağlı olarak aynı köyde doğmuş olan veya aynı vilayetten olan kişileri ifade edebilir.

Çoğunlukla kır-kent yönünde gerçekleşen Türkiye'deki zincirleme göçler hemşehrilik bağları içinde gelişmiştir. Taşralı göçmenlerin kentlerdeki yerleşim

¹⁰ Karpat, Kemal H., **The Geceköndü, Rural Migration and Urbanization**, Cambridge University Press 1976

¹¹ Faist, Thomas, a.g.e.

alanlarında yani gecekonduarda bulunan hemşehri ağları bu kişilere konut tedarik etmesini ve her türlü maddi ve manevi desteği sağlamıştır.¹² Türkiye gibi milli gelir seviyesinin yüksek olmadığı ve buna bağlı olarak sosyal hakların yaygın olmadığı ülkelerde, hemşehri bağları insanlara büyük şehirlerde refah, karşılıklı yardım ve destek sunmaktadır. Tüm bunlar karşılıklılık ve dayanışmanın klasik ifadeleridir.

Türk göçmenlerin çoğu arkadaşlık ve hemşehriliğe aynı derecede önem vermiştir. Hemşehrilik, komşuluk ve göçmen ağları ilginç bir şekilde harmanlanmıştır. Bu harmanlanma, taşra kökenli kişiler hemşehrileriyle evlenme eğilimine girince zirveye ulaşmıştır. Uluslararası göçlerde çoğu göçmen, hemşehrileri olan öncü göçmenlerin ayak izlerini takip etmiş ve onlara bağımlı olmuşlardır. 1960'ların sonlarında göç etmiş sözleşmeli işçileri temsil eden küçük bir örnek grup incelendiğinde; bu gruptaki göçmenlerin yaklaşık olarak üçte ikisinin, Almanya'ya kendilerinden önce gitmiş akrabaları veya arkadaşlarının olduğu görülecektir. Onlar gerekli hemen hemen her bilgiyi Almanya'da çoktandır çalışan bu insanlardan almışlardır. Berlin'deki Türk göçmenleri arasında yapılmış diğer bir araştırmanın sağladığı kanıtlar, göç akışları içerisinde öncü göçmenlerin can alıcı role sahip olduğu düşüncesini güçlendirmektedir. İşçi göçmenlerin yaklaşık olarak %28'i Almanya'da yaşayacakları meskenleri akrabalarının ve arkadaşlarının yardımlarıyla bulurken %25'i ise bu iş için seyahat ve tercüme ofislerindeki simsarları kullanmıştır. Aynı dönemde yapılmış diğer araştırmalarda Türklerin 40'dan fazlası, yaşadıkları apartman dairelerini bir akraba veya hemşehrilerinin aracılığıyla bulduğunu açıklamışlardır.¹³ Göçmen bağları; şehirlerde yani Türk gecekonduarı ve Alman göçmen kolonilerinde, bir dönüşüme uğramıştır. Bağların seçme ve adapte etmek fonksiyonları bu dönüşüm dışında kalmıştır. Bu bağlar insan davranışı üzerindeki etkilerini kaybetmiş ve hem Almanya'daki hem de Türkiye'deki şehir şartları içinde, yardımcı araçlar konumuna gelmiştir. Sonuç olarak hemşehri bağları göç kararının verilmesi ve zamanlaması, göç koşullarında göçmenlerin mesleki ve mekansal olarak kümelenmesi, son olarak da göçmen gruplarının içsel organizasyonu ve genel olarak göç veren toplumla olan ilişkileri için önemlidir. Hemşehri bağları veya ona benzeyen bağlar uluslararası göçün dar akraba gruplarını aşmasını ve büyümesini sağlamaktadır.

2) Resmi Göçmen Kaydı

Göç akışları zirvesindeyken yani 1960'ların sonunda ve 1970'lerde, Türk yetkililerinin yardımıyla, işçilerin çoğu isimsiz olarak kaydedilmiştir. 1960'ların ortasında bekleme listeleri uzamış ve 1970 yılında bir milyondan fazla işçinin 10

¹² Karpat, Kemal H., a.g.e.

¹³ Faist, Thomas, a.g.e.

yıla kadar bekleme süresinin olduğu ortaya çıkmıştır.¹⁴ Türk işçi arayan Alman işverenler, Almanya İş Bürosu'na (Bundesanstalt für Arbeit) başvurmakta idiler. Bu başvurularda ihtiyaç duyulan işçi sayısı ve türü belirtilmekteydi. Ayrıcalıklı işçi, yani Almanya ve Avrupa Birliği ülkelerinin yurttaşları olan işçiler, bulunamadığında Almanya İş Bürosu, Alman işverenlerin taleplerini Türkiye İş ve İşçi Bulma Kurumu'na iletmiştir. Bu kurum da İstanbul, İzmir ve Ankara gibi şehirlerde Almanya İş Bürosu temsilcileri için yurtdışına çıkmak isteyen kişilerin listesini tutmuştur. Bu aşamada simsarlar ile olan bağların işlevsel olduğu henüz görülmemiştir. Göçmen ağları da bu aşamada yaygın değildir. Listelerdeki kişi sayısı 1965 yılında 500.000 iken, ki bu tarihte 55.000 göçmen işçi yurtdışına gönderilmiştir, 1970 yılında 1.000.000'un üzerine çıkınca -bu tarihte Türkiye İş ve İşçi Bulma Kurumu ancak 130.000 kişiyi gönderebilmiştir- Türkiye İş ve İşçi Bulma Kurumu tavrını değiştirmiştir. Bunun sonucunda simsarlar ve göçmen ağlarının etkileri de artış göstermiştir.

Türkiye İş ve İşçi Bulma Kurumu; ülkenin az gelişmiş bölgelerinden gelenleri, Köy Kalkınma Kooperatiflerine üye olanları veya resmi olarak felaket bölgesi olarak kabul edilmiş yerlerden gelenleri tercih etme kararı almıştır. Bu amaca uygun olarak Türkiye'yi sosyo ekonomik kalkınmışlık açısından üç bölgeye ayırmışlardır: gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş bölgeler. Az gelişmiş bölgelerden olan kişilerin bekleme listelerinde öncelikleri vardı. Buna ilaveten, bir rotasyon sistemi her yıl başka bir bölgeye öncelik tanınacağına dair garanti veriyordu. Doğal afet bölgelerinin ise özel bir kotası bulunmaktaydı.¹⁵ Yurtdışına gitmek konusunda istekli olan Türklerin Türkiye İş ve İşçi Bulma Kurumu'na kayıt olabilmesi için ikamet belgesine ihtiyaçları vardı. Kişi belirli bir yerde en az altı ay ikamet etmişse, ikamet belgesi muhtar tarafından verilebilirdi. Öncelik verilen bölgelerde akrabaları veya arkadaşları bulunan Türkler ikinci bir oturma izni almak için bu öncelikli bölgelere taşınmışlar ve böylece seçilen çok az kişi arasında olma şanslarını arttırmışlardır. Bu tür durumlarda muhtarlar simsarlar olarak hizmet vermişlerdir. Almanya 1973 yılı sonunda işçi kaydını durdurunca bu ülkeye ailelerini götürme şansı en düşük olanlar Türkiye'nin en fakir bölgelerinden özellikle köyler ve küçük kasabalardan gelen işçiler olmuştur.¹⁶ Zira bu kişiler göç sürecine geç katılmışlardır. Almanya'ya gelecekte yapılacak girişler için en büyük potansiyeli bunlar taşımaktadır çünkü birçok aile bireyi Türkiye'de kalmıştır. Bu yaşananların bir sonucu olarak minimum düzeyde eğitim almış vasıfsız işçilerin oranı artmış, göç kırsal bölgeleri özellikle Orta ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerini içine almıştır.

¹⁴ Paine, Suzanne, **Exporting Workers- The Turkish Case**, Cambridge University Press 1974

¹⁵ Unat, Nermin Abadan, a.g.e.

¹⁶ Faist, Thomas, a.g.e.

3) İşçilerin İsmen Çağrılması

Alman hükümeti rotasyon prensibini kaldırınca ve işçilerin Alman işverenler tarafından ismen çağrılmasına izin verince ağlar gelişme göstermiştir. Alman işverenler ortaya çıkan boşluğu doldurmak için belirli sayıda işçi talep etmek yerine belirlediği Türk işçilerini ismen çağırmışlardır. İsmen çağrılan işçilere Türkiye İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından öncelik verildiğinden gizil göçmenler yurtdışında bulunan akrabalarından talep edilen işleri bulmalarını ve işverenleri kendilerini aday gösterme konusunda ikna etmelerini istemiştir. Dolayısıyla hem Türkiye'deki simsarların hem de Almanya'daki seçicilerin ki bu kişiler genellikle öncü göçmenlerdir, sonraki göçmenlere yardım tedarik edilmesinde gerekli oldukları görülmüştür. Bu işlemler esnasında ağlar gelişmiştir. Bu ağlarda karşılıklılık ve dayanışma bağları önemli olmuştur. 1967-1971 arasında Almanya'ya gelmiş olup yasal olarak istihdam edilen Türk göçmenlerinin üçte biri amaçlarına bu kanallar aracılığıyla ulaşmışlardır.¹⁷

4) Yasal Olmayan Giriş ve Statünün Yasallaşması

Göç akışları devam edince, bekleme listeleri aracılığıyla kayıt olmanın ve seçiciler tarafından resmi olarak tavsiye edilmenin haricinde metotlar da gelişmiştir. Turist olarak Almanya'ya gidilmesi, Almanya'da belirli bir süre yasa dışı ikamet edilmesi ve daha sonra yasal olmayan ikametini yasal hale getirilmesi en yaygın yöntemlerden biri olmuştur. Potansiyel Türk göçmenler turist vizesi olarak iş aramak amacıyla yurt dışına çıkmışlardır. Yurt dışına çıkanlar, hemşehri bağlarının da yardımıyla iş bulmuşlar ve izinsiz olarak çalışmaya başlamışlardır. Bu süreçte izinsiz olarak çalışanların sosyal güvenceden mahrum olarak daha düşük ücretlerle çalışmaya razı olmaları Alman işverenlerce cazip bulunmuş ve yasal olmayan girişleri tetiklemiştir. Bu kişiler turist vizelerinin tarihi dolduktan sonra kendilerini yasal olmayan ikametleri esnasında koruyacak ve yardım edecek akrabalara veya hemşehrilere ihtiyaç duymuşlardır. Yabancı işçilerin en fazla yoğunlaştığı ve işçi talebinin en fazla olduğu Alman topraklarında, Hesse, Ren-Vestfalya ve Baden-Württemberg eyaletlerinde durumları yasal olmayan Türklerin sayısının artması üzerine Alman Hükümeti bir dizi tedbir almak zorunda kalmıştır. Bunların neticesinde yasal olmayan şekilde ikamet eden ve izinsiz çalışan Türklerin ülkelerine dönmelerine ve uygun çalışma ve ikamet belgelerini aldıktan sonra tekrar Almanya'ya giriş yapmalarına izin veren yasama çalışmaları yapılmıştır.

¹⁷ Gitmez, Ali S., **Turkish Experience of Work Emigration**, Yapı Kredi, 1989

5) Aile Birleşmesi ve Evlilik Göçleri

İşçi kaydının sonu yaklaştıkça, uzun bekleme listelerinden dolayı aile birleşmeleri ve evlilik gibi başka modeller de gelişmiştir. Kırsal bölgelerdeki muhafazakar Türk erkekleri kadın göçüne ve eşlerin birlikte göçüne geçmişe oranla daha fazla rıza göstermeye başlamışlardır. Öncü göçmenlerin yerleşmesiyle birlikte özellikle önce sosyal içerikli aile birleşmeleri gerçekleşmiştir. Bu aile birleşmeleri esnasında Almanya'da kadın işgücü açığı farkedilmiş ve bunu ekonomik nedenlerden kaynaklanan aile birleşmeleri takip etmiştir. Buna karşın bu modelin sayısal etkisi çok fazla abartılmamalıdır.

İkamet ve çalışma izni gibi yasal statülere sahip Türk uyruklu veya Alman uyruklu kadınlarla evlenmek suretiyle Almanya'ya göç etmek özellikle 1980'li yıllardan sonra gelişen ve son dönemde oldukça revaçta olan bir modeldir. Alman hükümeti, istismar unsurları ihtiva eden bu modele karşı tedbirler almak durumunda kalmış ve yasal statünün tanınmasını belli süre ve şartlara bağlayarak geciktirmiştir. Buna rağmen, Almanya'da işsizlik oranının yüksek olması ve alternatif göç modellerinin zorluğu özellikle vasıfsız işgücüne sahip olanlar için evlilik göçünü tek çıkar yol haline getirmiş ve kamuoyunu da bir hayli meşgul eden "ithal damat" kavramı literatüre girmiştir.

III. Almanya'ya Türk Emek Göçünün Etki ve Sonuçları

A) Almanya'da Türklerin 40 Yılı

Hersey, 30 Ekim 1961 günü, Almanya'nın Türkiye ile işçi alım anlaşmasını imzalamasıyla başlamış ve hemen akabinde 6.700 kişi o yıl Almanya'ya çalışmak üzere gelmiştir. Bu sayı zaman içinde giderek artmış ve Almanya'daki işçi sayımız 732.189'a ulaşmıştır. 1973'ten beri Avrupa Topluluğu dışından işçi getirilmesinin yasaklanmış olmasına ve Federal Almanya Hükümetinin 1983'te bir yıllık bir süre için çıkarmış olduğu "geri dönüşü teşvik yasası" kapsamında sağlanan maddi imkânlarla rağmen Almanya'da 2003 yılı itibariyle 2.053.600 Türk vatandaşı yaşamaktadır. Zamanla Almanya'daki Türk toplumunun yapısı, tekdüze bir işçi tabakasından çok boyutlu bir topluluğa dönüşmüştür. Tüketim davranışı ve tasarruf oranı, artan eğitim düzeyi, sürekli gelişen Almanca bilgisi, toplumsal örgütlenme, Alman siyasi partileri içinde giderek artan politik angajman ve kalıcılık konusunda yapılan kamuoyu araştırmaları çarpıcı bir hususu bütün açıklığıyla ortaya koymaktadır: "Almanya'daki Türk toplumunun çoğunluğu yaşam merkezini artık yeni vatanında görmektedir." 40 yıl içinde Almanya'da genç, dinamik ve sosyal açıdan çok katmanlı bir Türk toplumu oluşmuştur.

B) Türk-Alman Göç Kültürü ve Sorunlar

Türkiye, bugün 40 yıllık bir uluslararası işçi göçü tarihine sahiptir. Bu 40 yıllık sürecin başında ağırlıklı erkeklerden ve işçilerden oluşan Avrupalı Türk toplumu günümüzde ilginç bir konuma sahiptir. Tablo 3'de görüldüğü üzere Avrupa Topluluğu sınırları içinde 3 milyondan fazla Türk yaşamaktadır.

(Tablo-3)
AVRUPA BİRLİĞİ'NDE TÜRK KÖKENLİ ÇALIŞAN NÜFUS (220)

VERİLER	TOPLAM NÜFUS	ÇALIŞAN NÜFUS*
Belçika	110.000	35.000
Danimarka	53.000	21.000
Almanya	2.642.000	842.000
Fransa	370.000	120.000
Hollanda	270.000	92.000
Avusturya	200.000	73.000
İsveç	37.000	17.000
Büyük Britanya	70.000	30.000
Diğer AB - Ülkeleri	20.000	7.000
AB - Toplam	3.772.000	1.237.000

Kaynak: Eurostat, Federal Alman İstatistik Dairesi, Türkiye Araştırmalar Merkezi, Essen 2003

- Herhangi bir işte bağımlı veya bağımsız tam gün veya part-time çalışan ve bunun karşılığı gelir elde edenler.

Bu sayı Türkiye nüfusunun yaklaşık %4'ünü oluşturmaktadır. Avrupa'daki Türklerin 2 milyonu ise Almanya'da yaşamaktadır. Yurtdışına göçün başlangıcında, Türkler Avrupa'da erkeklerden ve işçilerden oluşan homojen bir grup oluşturmaktaydı. Avrupa ülkeleri 1973 ve sonraki yıllarda işçi alımını durdurduktan sonra, Avrupa'da yaşayan Türklerin yapısında büyük değişiklikler meydana geldi. Almanya'da 1974 Mart'ından başlayarak yürürlüğe giren aile birleştirme kanunu, Türk işçilerine ailelerini yanlarına almalarını sağlayan yasal çerçeveyi hazırladı. Böylelikle, kısa zamanda Avrupa Topluluğu sınırları içerisinde yaşayan Türklerin yapısında büyük değişiklikler meydana geldi. Günümüzde Avrupa'daki Türklerin yalnızca üçte biri çalışan kesimden, üçte ikisi ise, aile üyeleri, eşler ve çocuklardan oluşmaktadır.

1960'lar ve 1970'ler boyunca bir gün mutlaka Türkiye'ye geri dönmeyi planlayan Türkler, zaman içinde, özellikle 1980'lerde geri dönenlerin Türkiye'de yaşadıkları hayal kırıklıkları sonucu, Avrupa'da kalmayı yeğlemeye başladılar. Bugün Hollanda, Fransa, İngiltere ve Belçika gibi Avrupa Birliği üyesi ülkelerde yaşayan Türkler artık kalıcı bir sosyal kimlik kazanmışlardır. Avrupa'da yaşadıkları ülkelerin ekonomilerine büyük katkıda bulunan Türkler, artık entegrasyon sorunlarını çözmüşler ve büyük ölçüde bu ülkelere uyum sağlamışlardır. Ekonomik, sosyal, politik ve mesleki bir çok uyum problemini çözmede büyük aşama kaydeden Türkler, günümüzde Avrupa'da homojen bir yapıya sahiptirler.

Kamu-İş; C:8, S: 1/2005

2000'li yıllar Türkler için yeni problemleri beraberinde getirecektir. Bunların başında 1 Ocak 1993 tarihinde yürürlüğe giren Tek Pazar yasaları gelmektedir. Avrupa Birliği ülkeleri vatandaşları, Topluluk sınırları içinde serbest dolaşım hakkına sahip olurken, 2,5 milyon insan bu haktan mahrum kalacaktır. Öte yandan Maastricht Anlaşması, Topluluk üyesi ülke vatandaşı olan yabancılara, yaşadığı ülkede yerel seçimlere seçmen ve aday olarak katılma hakkını tanıırken, 30 yıldır Avrupa'da yaşayan Türkleri, Mağrip ülkeleri vatandaşlarını, eski Yugoslavya vatandaşlarını ve diğer yabancıları bu haktan mahrum bırakmaktadır. Bu durum, bir çok göçmen işçimizi vatandaşlık değiştirmeye yöneltmiştir. 2000 yılı sonu itibariyle 82.800 Türk Alman vatandaşlığına geçmiştir.

(Tablo- 4)
ALMAN VATANDAŞLIĞINA GEÇİŞLER

YILLAR	Alman Vatandaşlığına Geçen Tüm Yabancılar	Alman Vatandaşlığına Geçen Türkler	Türklerin Oranı (%)
1982	39.280	580	1,5
1983	39.485	853	2,2
1984	38.046	1.053	2,8
1985	34.913	1.310	3,8
1986	36.646	1.492	4,1
1987	37.810	1.184	3,1
1988	46.783	1.243	2,7
1989	68.626	1.713	2,5
1990	101.377	2.034	2,0
1991	141.630	3.529	2,5
1992	179.904	7.377	4,1
1993	199.443	12.915	6,5
1994	61.709	19.590	7,6
1995	71.981	31.578	10,1
1996	86.356	46.294	15,3
1997	82.913	40.996	15,1
1998	106.790	59.664	55,9
1999	143.267	103.900	72,5
2000	186.700	82.800	44,3

Kaynak: Federal Alman İstatistik Dairesi, Wiesbaden Türkiye Araştırmalar Merkezi, Essen

Ayrıca, son yıllarda Avrupa Birliği ülkelerinde yabancı düşmanlığı önemli boyutlara ulaşmış bulunmaktadır. Bazı çevrelerde gözlenen ırkçı yaklaşımların, Türklerin üzerinde ciddi etkileri olmaktadır. Türkiye'den Avrupa'ya göçün 40. yılı tamamlanırken, Avrupa'daki Türklerin durumu bir takım önemli sorunları içermektedir. Avrupa Birliği çerçevesinde bu problemlerin çözülmesi Avrupalı Türkler için zorunlu hale gelmiştir.

C) Göçün Endüstri İlişkilerine Etkisi

Göçmenlerin istihdam edildiği iş alanları daha çok madencilik, kömür işletmeleri, demir-çelik, inşaat, imalat sektörü, otomotiv gibi ağır çalışma şartlarının egemen olduğu alanlardır. Aslında bu alanlarda çalıştırılmalarına ilişkin bir yasal düzenleme olmamasına rağmen yerli işgücü hizmet sektöründe ve daha vasıflı işgücünü gerektiren alanlarda çalışırken göçmen işçiler sanayi sektöründe çalışmaya yönlendirilmişlerdir.¹⁸

1960'ların "refah devleti" uygulamalarında sendikalar etkin bir özne haline gelirken, paylaşılan refahın ve edinilen hakların elden gitmesini engellemeye yönelik bir mücadele çizgisi izliyordu. Bu ortamda gündeme gelen yabancı işçi alımları ve İşçi Mübadelesi Anlaşmaları sürecinde, devletin önerisine karşılık kimi koşullar öne sürdüler. Bu koşullar, yabancı işçi getirilmesine özü itibarıyla karşı çıkmamakla birlikte, Alman işçilerinin kazanımlarını korumak için bazı güvenceler isteniyordu. "Emek piyasasında haksız rekabet" oluşumunu önlemek için yabancı işçilerle Alman işçiler arasında çalışma koşulları, ücret gibi alanlarda eşitlik talep ediliyordu. Bu talepler göçmen işçilerin lehine bir fiili durum yaratsa da, siyasal etkileri açısından gerici bir iz bırakmıştır. Zira, göçmen işçiler rakip olarak görülmektedir. 1973-74 krizinde sermayenin, göçmen işçileri işsizliğin nedeni olarak göstermesi demagojisi karşısında çaresiz kalan Alman işçi sınıfı, konsolidasyon politikasına genelde olumlu yaklaşmıştır.¹⁹

Ancak, gerek sendikaların yerli ve yabancı işçiler arasında yaratılabilecek bir rekabetin olumsuz sonuçlarını engelleme isteği, gerekse göçmen işçilerin sayıca azımsanmayacak boyuta ulaşması bir örgütlenme gündemi de oluşturmuştur. Göçmen işçiler arasında örgütlenme, ırkçılığın daha da yaygınlaşması önünde tam bir kalkan oluşturamasa da, ortak mücadele kültürü yaratması açısından önemli birikim sağlamıştır. Özellikle sendikalarda karar alma süreçlerine doğrudan katılım hakkının kazanıldığı 1970 ortalarında aynı çalışma ve mücadele ortamında yer

¹⁸ Peköz, Mustafa, **Avrupa Birliği'nde Göçmenler**, Gün, 2002

¹⁹ Faist, Thomas, a.g.e.

almak, göçmen işçilerin gettolaşma eğilimini 1980 sonrası ile kıyaslanamaz ölçüde zayıflatmıştır. Dünyanın en büyük sendikalarından biri olan Alman Sendikalar Birliği (DGB) 1964 yılında genel merkez düzeyinde Yabancılar Bölümü kurarak göçmen işçiler arasında örgütlenme çalışmaları yapmıştır. Göçmen işçiler içinde ilk çalışmayı ise, Alman Sendikalar Birliği içinde ve işkolu düzeyinde dünyada en büyük sendika olan IG Metall (Metal İşçileri Sendikası) başlatmıştır. Göçmen işçilerin çok yoğun olduğu bir alanda örgütlenen IG Metall, zamanla göçmenlerin en etkili olduğu sendikalardan biri haline gelmiştir. VI. Olağan Genel Kurulu'nda yabancı işçileri işverene karşı korumanın yetersiz olduğundan hareketle onların özel sorunlarına da eğilme kararı alan IG Metall'de bu bağlamda genel merkez düzeyinde Yabancı İşçiler Masası kurulmuş ve burada ilerleyen yıllarda İspanyol, Yunan ve Türk politik sekreterler görevlendirilmiştir.²⁰ Tüm bu gelişmeleri, sendikaların kendi tercihlerinden bağımsız bir şekilde aslında onların varoluş koşullarının gereği olarak görmek gerekiyor. Ülke ekonomisinde kapladıkları alan gereği bir sendika için gözden çıkarılması imkansız olan göçmen işçiler için durum artık değişmektedir. Çünkü bugün tüm Avrupa'da işçi sınıfı ve sendikalar açısından durum farklılık göstermektedir. Sendikaların bir güç olmaktan çıkıp neredeyse varoluş mücadelesi verdiği bir süreçten geçilmektedir.

Günümüzde Türkiye dışında yaşayanların en yoğun olarak bulunduğu Federal Almanya'da, göçmenler arası işsizlik oranları yerli halkın işsizlik oranlarının iki katıdır. Türkiye kökenli göçmenler arasında işsizlik en yüksek düzeydedir.

²⁰ Yalman, Hazal, "Avrupa'daki Göçmen İşçiler", Gelenek, 2001

(Tablo- 5)
ALMANYA'DAKİ TÜRK VE DİĞER YABANCI İŞSİZLER

YILLAR	Toplam Yabancı İşsiz Sayısı	Toplam Türk İşsiz Sayısı
1982	245.710	95.024
1983	292.140	114.669
1984	270.265	104.297
1985	253.195	90.140
1986	248.001	89.239
1987	262.097	94.779
1988	269.531	95.301
1989	232.512	81.004
1990	202.975	69.065
1991	208.094	70.702
1992	254.201	90.784
1993	344.840	125.524
1994	409.110	148.632
1995	424.461	148.118
1996	481.715	167.634
1997	521.597	177.945
1998	473.635	168.639
1999	510.168	176.370

Kaynak: Alman Çalışma Dairesi Türkiye Araştırmalar Merkezi, Essen

İşsizlik aynı zamanda vasıfsız işgücünün sorunu olarak da ortaya çıkmaktadır. Almanya'da günümüzde ihtiyaç duyulan insan gücü artık farklı nitelikler gerektirmektedir. Son yıllarda hızla büyüyen bilişim ve iletişim sektörlerinde yeni işyerleri yaratılmış, uzman işgücü ihtiyacı ülke içinden karşılanamadığı için yeşil kart uygulamasıyla geçici süreli beyin göçü yoluna gidilmiştir. Almanya'da bu alanda eğitim görmek isteyen gençlerin sayısı da hızla artmakta, ancak göçmen gençler bu gelişmeden maalesef pay alamamaktadır.

D) Almanya'da Türk Kökenli Girişimciler

Almanya'daki ilk Türk işletmeleri 1960'lı yılların başında kuruldu. Bu işletmeler öncelikle kendi yurttaşlarının beklentileri yönünde hizmet üretecek ve tüketim alışkanlıklarına cevap verecek piyasalarda faaliyete başlamışlardır. O

zamanların Türk girişimciliği etnik pazara ve buna bağlı olarak Türkiye'den yapılan ithalat gibi etkinliklerle yetiniyordu. Türkiye'de yerleşik firmaların Avrupa'daki etkinlikleriyle; Avrupa'daki firmaların diğer ticari faaliyetleri henüz pek önem taşıyordu. Başlangıç döneminin tipik örneklerini, büyük çoğunlukla sadık bir Türk müşteri kitlesi tarafından ziyaret edilen bakkal dükkanları, manav, kasap, büfe, lokanta, fırıncı, kebabçı gibi küçük işletmeler oluşturuyordu. Bu öncü işletmeler için pratik olarak Alman rekabeti de sözkonusu değildi.

Kısa süre içinde Türk dükkanları Alman müşterileri de kazanarak ticaret hacimlerini genişletmeyi başardılar. Buna paralel olarak, Türk girişimcilerin işyeri kurmaya yönelik eğilimi artış gösterdi ve yeni fikirler de doğmaya başladı. Ortaya seyahat acentaları, berber salonları, video mağazaları çıkmaya başladı. Hala Türk toplumunun hizmet ve tüketim gereksinimlerini karşılamak ön planda idi ama müşterilerin tek tip etnik görünümü değişim gösteriyordu. Önceleri kendi etnik gruplarına yönelik hizmet vermeyi amaç edinmiş birçok işletme zamanla kendini diğer gruplara da açtılar veya o gruplar tarafından keşfedildiler. Gelişmeler sonunda Alman firmalarıyla rekabet başladı ve bu rekabet Türk firmalarını mal-hizmet çeşitlemesine ve yeni pazarlara girmeye zorladı. Bu dönemde Almanya'daki işçiler aralarında sermaye birliği oluşturarak Türkiye'de yatırım da yapmışlardır.²¹

Türkler; İtalyanlar ve Yunanlılarla karşılaştırdıklarında Almanya'da iş kurmaya nispeten daha geç başlamışlardır. Buna rağmen 1980'li yıllardan itibaren Türk girişimciliği hızlı bir gelişim kaydetmiş ve Türk toplumunun bakış açısı da değişmiştir. Almanya'da temelli kalmak isteyen Türklerin sayıları hızla artarken, Türkiye'ye dönüş ve rahat bir emeklilik dönemi için biriktirilen paralarla serbest çalışma hayatına atılma eğilimi başlamıştır. Aynı dönemde yabancıların iş sahibi olmalarına yönelik yasal prosedürde yapılan değişikliklerin de bu gelişmeye katkısı olmuştur.

Öte yandan Almanya'daki Türk girişimciliğinin bu dönemde ivme kazanmasında 1980'li yıllardan sonra Türkiye Ekonomisi'nin liberalleştirilmesi ve özellikle tekstil, inşaat ve turizm sektörlerinin hızla büyümesi de etkili olmuştur. Bu dönemde, Türk menşeli firmalar Almanya'da yan kuruluşlar, irtibat büroları ve temsilcilikler açarak pazardaki varlıklarını güçlendirmişlerdir. 1982 ile 1993 yılları arasında serbest çalışan Türklerin sayısı üç kat artmıştır.

²¹ Avrupa Türk İşadamları ve Sanayicileri Derneği (ATİAD),1961-2010 Gelişme Raporu

(Tablo - 6)
ALMANYA'DAKİ TÜRK GİRİŞİMCİLERİNİN EKONOMİK GÜCÜ VE GELİŞİMİ
(1985 - 2002)

Veriler	1985	1990	1995	2000	2001	2002
Sayı	22.000	33.000	40.500	59.500	58.000	56.800
İşletme başına ortalama yatırım (Euro)	88.400	88.400	104.800	116.600	118.000	115.300
Toplam yatırım (milyar Euro)	1,9	2,9	4,2	6,9	6,8	6,5
İşletme başına ortalama ciro (Euro)	400.000	387.600	429.500	478.600	467.000	458.200
Toplam yıllık ciro (milyar Euro)	8,8	12,8	17,4	28,5	27,1	26,0
İşletme başına ortalama çalışan sayısı	3,5	3,3	4,1	5,5	5,3	5,1
Toplam çalışan sayısı	77.000	100.000	168.000	327.000	307.000	290.000

Kaynak: Türkiye Araştırmalar Merkezi, Essen 2003

Ancak, bu gelişme öncelikle Almanya'da yaşayan Türkler tarafından gerçekleştirilmiş, Türk menşeli firmaların katkısı daha az olmuştur.

Türk girişimciliğinin bugünkü yapısı başlangıç yıllarındaki yapıya oranla belirgin farklılıklar göstermektedir. Belirli bir büyüklüğe erişmiş işletmeler, etnik pazar aşamasını çoktan geride bırakmış, uluslararası çalışan ve turizm, tekstil veya hizmet sektöründe faaliyet gösteren firmalar haline gelmişlerdir. Türk firmalarının çoğunluğunu oluşturan küçük ve orta ölçekli işletmeler hala yerel piyasalara hizmet vermekte iseler de mal ve hizmetlerini her türlü müşteri kitlesine satmaktadırlar. Her ne kadar bakkal ve lokantacılık sektörü büyük ölçüde ağır basan sektörlerse de, her branşta yeni firmalar kurulmaktadır. Tablo 7'de bu durum açıkça görülmektedir.

(Tablo - 7)
ALMANYA'DAKİ TÜRK GİRİŞİMCİLERİN SEKTÖREL DAĞILIMI (2000)

SEKTÖRLER	Sayı	Yüzde
İmalat Sanayii	1.700	2,9
İnşaat	1.600	2,7
El Sanatları	5.300	8,9
Toptan Ticaret	3.800	6,4
Perakende Ticaret	21.800	36,6
Gastronomi	13.900	23,4
Hizmetler Sektörü	11.400	19,1
TOPLAM	59.500	100

Kaynak: Türkiye Araştırmalar Merkezi, Essen 2001

Bugün 2.500 kadar girişimci imalat ve inşaat sektöründe faaliyet göstermektedir. Alman firmalarıyla, dağıtım nedeniyle iş ilişkisi içerisinde bulunan Türk işletmelerinin oranı % 77'ye ulaşmış bulunmaktadır. Diğer yandan Türk işletmelerinin Alman müşteri sayısı da giderek artmaktadır. Zira, Alman müşteriye de mal ve hizmet sunabilen Türk girişimcileri uzun dönemde piyasada ayakta kalabilmektedirler. Alman müşteriye hiç hitap etmeyen istisnai işletme grubunu ise cenaze firmaları oluşturmaktadır.²²

1999 yılı itibarıyla Almanya'da 55.000 Türk serbest girişimci faaliyet göstermekteydi, buna göre Almanya'da yaşayan Türk nüfusun % 6,7'si girişimci konuma gelmiş bulunmaktadır. Oysa göçün ilk döneminde örneğin 1970'de bu oran 3.300 kişiyle % 1'in bile altındaydı. Bu artış, sosyal ve ekonomik imkansızlıklardan, yoksulluktan ötürü Almanya'ya göç etmiş Türk insanının 40 yılda kaydettiği aşamayı açıkça ortaya koymaktadır. 55.000 serbest Türk girişimcinin yaklaşık olarak 34.600'ü işçi istihdam etmektedir. Her bir işletmede ortalama 7,9 kişi çalışmaktadır.²³ Alman işverenlerine ait işyerlerinde ise ortalama 13 kişi istihdam edilmektedir. Almanya'da faaliyet gösteren bütün Türk firmalarının toplam cirosu Tablo 6'da görüleceği üzere yaklaşık 26 milyar Euro olarak tahmin edilmektedir.

Almanya'daki Türk girişimciliği Türkiye'de de olumlu etkiler yaratmaktadır. Almanya'ya önemli ölçüde yatırım gerçekleştirilmiş, yalnızca büyük Türk firmalarının yatırım tutarı 2,5 milyar DM'yi bulmuştur. Girişimciler, işyerleri yaratmakta, ihracatı hızlandırmakta ve turizmdeki patlamaya önyak olmaktadır. Öte yandan Türk girişimcileri bölgesel kalkınmaya da katkıda bulunmaktadır. Büyük Türk şirketlerinin faaliyet gösterdiği yerleşim yerlerinde yeni istihdam alanları doğmuş, vergi gelirleri artmış ve yükselen talep ticari hayata olumlu yansımıştır. Yerel Alman idareleri de Türk girişimcilerini desteklemektedir. Zira bazı yörelerde % 10'u aşan oranlarda işsizlik yaşandığı gözününe alındığında Türk girişimcilerinin istihdama katkıları hiç de küçümsenmeyecek boyuttadır.²⁴

Etnik pazarı aşma çabası tüm Türk girişimcilerin genel eğilimi olsa da, işyerinin konsolidasyonunun sağlanması ve işyerinin genişletilmesi de önemli problemler arasında yer almaktadır. Türk girişimcilerde başarılı bir işletme yönetimi, işletme temel bilgileri ve piyasa bilgilerinin kısmen yetersiz olması ve başta ekonomik örgütler olmak üzere Alman kurumları ile olan ilişkilerin azlığı ve bürokrasiyi tanımama, danışmanlık ve teşvik olanaklarını bilmeme Türk girişimcilerin diğer sorunlarını oluşturmaktadır.

²² Avrupa Türk İşadamları ve Sanayicileri Derneği (ATİAD), a.g.e.

²³ Şen, Faruk, "Türkiye Araştırmalar Merkezi- Kısa Raporlar", 2003

²⁴ Bozkurt, Rüştü, "Göçü ve Göçmenliği Fırsat Olarak Görmek", Dünya, 2002

Tablo 8'de görüleceği üzere Türk kökenli yurttaşlarımızın yarattığı itici güçle son 40 yıllık dönemde, Avrupa'da neredeyse kamuoyunun dikkatinden uzak bir Türk girişimciliği oluşmuştur.

(Tablo - 8)
ALMANYA'DAKİ TÜRLERE AİT EKONOMİK VERİLER

Veri	Değer
Türk Haneleri	
Toplam Türk Hane Sayısı	610.000
Türlere Ait Ekonomik Veriler	
Aylık Ortalama Brüt Hane Geliri (DM)	4.144
Aylık Tasarruf Miktarı (DM)	875
Aylık Tüketim Miktarı (DM)	3.269
Yıllık Ortalama Brüt Hane Geliri (DM)	49.728
Yıllık Brüt Hane Gelirleri Toplamı (Milyar DM)	30,3
Tüm Türk Hanelerine Ait Yıllık Tasarruf Miktarı (Milyar DM)	6,4
Tüm Türk Hanelerine Ait Yıllık Tüketim Miktarı (Milyar DM)	23,9
Kaynak: Türkiye Araştırmalar Merkezi, Essen 2001	

Türkler, günümüzde atılımlarının başlangıcını oluşturan etnik pazar esasını çoktan terkettikleri gibi Türk işletmelerin sayısı 1980'li yıllardan bu yana katlanarak artmıştır. Bugün büyük ölçekli Türk firmalarının bazıları birden fazla ülkede faaliyet göstermekte olup, her iki ülkedeki pazar avantajından yararlanmakta ve hatta üçüncü bir ülkedeki pazar avantajından daha istifade edebilmek için özellikle Alman firmalarıyla stratejik ortaklıklara girmektedir.²⁵

Türk girişimcilerin faaliyetleri hızla devam etmekte olup; Almanya'da serbest çalışanların sayısının 2010 yılında 100.000'i aşacağı tahmin edilmektedir. Bu tarihte Almanya'daki Türkler muhtemelen Türkiye'nin en büyük yabancı yatırımcıları konumuna geleceklerdir. Orta ve büyük ölçekli Türk firmaları önümüzdeki yıllarda personel yönetimi, organizasyon yapısı ve hukuki konum açısından bir değişim sürecine girecek ve işletme anlayışındaki bu değişim sayesinde rekabet güç ve olanaklarını daha da arttıracaklardır. Büyümeyi finanse etmek amacıyla

²⁵ Avrupa Türk İşadamları ve Sanayicileri Derneği (ATİAD), a.g.e.

Almanya'daki Türk şirketleri artan bir eğilimle menkul kıymetler borsasına yönelmektedirler.²⁶

Sonuç:

Sirkeci Garı'ndan trene binen insanlar yeni bir umudun peşinden Köln Garı'na kadar geldiler. Yol boyunca dilini bilmedikleri ülkeleri, trenin buğulu penceresinden şaşkınlık, endişe ve umutlu bir gelecek düşünceleriyle dolu olarak gözlediler. Nereye gittiklerini biliyor ama ne yapacaklarını ve bu yolculuğun nasıl sonuçlanacağını bilmiyorlardı. Bu şekilde başlayan Almanya göçü bugün çok farklı bir yere gelip yerleşti. 40 yıl önce köylerinden, şehirlerinden ve ülkelerinden ayrılan göçmen işçilerimiz dışlerinden-tırnaklarından artırdıklarını biriktiriyor ve arkalarına bakmadan sessizce ve hüzün içinde ayrıldıkları yuvalarına maddi açıdan daha güçlü olarak dönmeyi hedefliyorlardı.

Almanya'ya yerleşmek gibi bir düşüncesi olmayan bu kesim, bulunduğu yerde tutunmanın zorluğunun farkındaydı. Ancak, kısa süre içinde ekonomik, sosyal ve mesleki bir çok uyum sorununu çözmede büyük aşama kaydeden göçmen işçilerimiz başlangıçta sadece etnik pazara yönelik yatırımlar yaptılar. Zaman içinde cesur adımlar atarak büyük gelişmeler sağlayan girişimcilerimiz bugün Almanya'da işveren konumuna geldikleri gibi Alman vatandaşlarını istihdam eder hale de geldiler.

Uzun zamandan beri Almanlar da Türk firmalarında istihdam edilmeye başlamıştır. Özellikle pazarlama, müşteri hizmetleri ve yönetim konularında Türkler arasında yetişmiş personel azlığı nedeniyle Almanlar yoğunlukla bu pozisyonlarda istihdam ediliyorlar. Son dönemde Alman ekonomisinin konjonktürel anlamda sorunlu bir dönemden geçiyor olması, Almanlara istihdam sunan Türk işletmelerini daha da önemli hale getirmiştir. Bu şekilde Türk girişimciler sadece kendinin ve aile bireylerinin geçimini sağlamış olmuyor, aynı zamanda diğer insanlara da mesleki bir perspektif sunmuş oluyorlar. Diğer yandan rekabet baskısı, Türk işletmelerini daha profesyonel yönetim, pazarlama ve kalifiye personel seçimi konularında yeniden düşünmeye zorlamaktadır. Yetişen ikinci ve üçüncü kuşak göçmen çocukları ise aile işletmesinde çalışmak yerine dışarıda çalışmayı tercih etmektedir. Türk işletmelerinde istihdam edilen insan sayısı, % 17'si Alman, % 9'u ise diğer milletlerden olmak üzere 2002 sonunda 290 bine ulaşmış bulunuyor. Bu sayının önümüzdeki yıllarda daha da artacağı tahmin edilmektedir.

Almanya'ya Türk emek göçü büyük ve önemli bir kırılmadan geçmiştir; vatandaşlarımız "göçmen işçi" konumundan "girişimci" konumuna hızla kaymaktadır.

²⁶ Şen, Faruk, "Türkiye Araştırmalar Merkezi- Kısa Raporlar", 2001

Kamu-İş; C:8, S: 1/2005

Kaynakça:

Avrupa Türk İşadamları ve Sanayicileri Derneği (ATİAD), 1961-2010 Gelişme Raporu

Bozkurt, Rüştü, "Göçü ve Göçmenliği Fırsat Olarak Görmek", Dünya, 2002

Faist, Thomas, Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar, Bağlam, 2003

Gitmez, Ali S., Turkish Experience of Work Emigration, Yapı Kredi, 1989

Karpat, Kemal H., The Gecekondu, Rural Migration and Urbanization, Cambridge University Press 1976

Krane, Ronald E., Manpower Mobility Across Culturel Boundaries, Brill 1975

Kurtuluş, Berrak, Amerika Birleşik Devletleri'ne Türk Beyin Göçü , Alfa, 1999

Küçükkalay, Abdullah Mesud, "Planlı Dönemde Yurtdışı İşgücü İstihdamı ve Türkiye Ekonomisine Etkileri", DTM Dergisi, 1998

Paine, Suzanne, Exporting Workers-The Turkish Case, Cambridge University Press 1974

Peköz, Mustafa, Avrupa Birliği'nde Göçmenler, Gün, 2002

Şen, Faruk, "Türkiye Araştırmalar Merkezi- Kısa Raporlar", 2001

Şen, Faruk, "Türkiye Araştırmalar Merkezi- Kısa Raporlar", 2003

Unat, Nermin Abadan, Bitmeyen Göç, Bilgi, 2002

Yalman, Hazal, "Avrupa'daki Göçmen İşçiler", Gelenek, 2001